

РОЗДІЛ 10

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.963-343.163

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДИСПОЗИТИВНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В КОНТЕКСТІ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF DISPOSITIVITY IN ADMINISTRATIVE JURISDICTION IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN HUMAN RIGHTS COURT'S DECISION

Брус І.І., головний науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності
поза сферою кримінальної юстиції
*Науково-дослідний інститут
Національної академії прокуратури України*

У контексті правових рішень Європейського Суду з прав людини та останніх змін у процесуальному законодавстві досліджено принцип диспозитивності та особливості його реалізації саме в адміністративному судочинстві. Визначені випадки законного обмеження реалізації принципу диспозитивності, обумовлені специфікою адміністративного провадження.

Ключові слова: принципи судочинства, адміністративне судочинство, рішення ЄСПЛ, принцип диспозитивності, диспозитивність в адміністративному судочинстві.

В контексте правовых решений Европейского Суда по правам человека и последних изменений в процессуальном законодательстве исследован принцип диспозитивности и особенности его реализации именно в административном судопроизводстве. Определены случаи законного ограничения реализации принципа диспозитивности, обусловленные спецификой административного производства.

Ключевые слова: принципы судопроизводства, административное судопроизводство, решения ЕСПЧ, принцип диспозитивности, диспозитивность в административном судопроизводстве.

Domestic court proceedings are based on general and special (branch) principles of certain types of legal proceedings, which are caused by the subject of consideration and the specific task of the court. The sectoral principles include the principle of discretion, which is the ability of participants in certain types of legal proceedings, and, in the first instance, parties to dispose of their material and procedural rights, to actively influence the process in order to protect their rights and interests.

In accordance with Clause 4 Part 3 of Art. 2 of the Code of Administrative Judicial Procedure of Ukraine, dispositivity is defined as one of the basic principles (principles) of administrative legal proceedings. Given the specifics of the subject of the decision, the principle of discretion is disclosed in its relationship with such principles as the adversarial parties and the official clarification of all circumstances in the case.

In administrative proceedings, the court considers administrative cases only as a statement of claim filed in accordance with the Code of Administrative Justice of Ukraine, within the limits of claims, while the peculiarity of the implementation of the principle in this type of legal proceedings is that the court may go beyond the limits of the lawsuit if it is necessary to effectively protect the rights, freedoms, interests of man and citizen, other subjects in the field of public-legal relations from violations by the subjects of power authorities.

Unlike civil law, the rules of administrative justice contain certain grounds that allow and even oblige the court to go beyond the requirements of an administrative claim, but only within the circumstances which must be established for solving issues related to the claim. In other words, the court may go beyond the boundaries of the lawsuit only if it is necessary for the full protection of the rights, freedoms and interests of the parties or third parties for the protection of which they ask.

At the same time, the principle of discretion in administrative judicial proceedings has certain limitations, including those which are conditioned by the specifics of the proceedings. The author concludes that the principle of discretion is not absolute, the relevant branches of law may contain certain restrictions that restrain the actors who use it from procedural abuse. The existence of cases stipulated by the current legislation, where the principle of discretion may be limited by the reasonable requirements of those or other norms, fully complies with the practice of the European Court of Human Rights.

The dispositivity as the freedom of legal decisions, including the procedural nature, cannot be limitless, since the giving of some subjects with no unlimited dispositivity would mean squeezing interests and freedoms of other subjects, and in some cases even social interests. However, the analysis of procedural legislation that has been subject to recent changes suggests that, in the light of the practice of the European Court of Human Rights, the legislator has achieved a positive balance in the functioning of the principle of dispositiveness in administrative proceedings and its application in protecting its violated rights, freedoms and interests.

Key words: representation by the public prosecutor of interests of the state, procedural protection of the prosecutor, abuse of procedural rights.

Судочинство засноване як на загальних принципах, які не залежать від виду спеціалізованої юрисдикції, так і на особливих (галузевих) принципах окремих видів судочинства, що обумовлені предметом розгляду і специфікою завдання суду. Принцип диспозитивності, який полягає в можливості учасників окремих видів судочинства, і в першу чергу сторін, розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, активно впливати на процес із метою захисту своїх прав та інтересів, до недавнього часу визначався як галузевий принцип цивільного процесу [2, с. 27; 12, с. 27], або функціональний принцип цивільного процесу [5, с. 181;

6, с. 26–27] з прийняттям змін у процесуальне законодавство, зараз перетворився на міжгалузевий та прямо закріплений у Цивільному процесуальному, Господарському процесуальному кодексах України та Кодексі адміністративного судочинства України.

На відміну від цивільного судочинства, принципи верховенства права і законності мають в адміністративному судочинстві особливу вагу, а змістовне наповнення принципів змагальності та диспозитивності є дуже специфічним. Особливим (галузевим) принципом, властивим лише адміністративному судочинству, є принцип офіційного з'ясування

обставин у справі, або принцип офіційності. Такі відмінності в адміністративному судочинстві обумовлені предметом адміністративної юрисдикції (а це діяльність публічної адміністрації) та особливими завданнями адміністративного судочинства.

Таким чином, специфіка адміністративного процесу, яка впливає на зміст реалізації принципу диспозитивності, полягає в тому, що, по-перше, існує названий вище принцип офіційності, по-друге, адміністративному судочинству притаманний принцип презумпції вини відповідача – суб'єкта владних повноважень, який повинен доводити перед судом правомірність своїх рішень, дій чи бездіяльності стосовно твердження особи (позивача) про порушення його прав, свобод чи інтересів, і, по-третє, як зазначає Ф.І. Сербан, диспозитивність в адміністративному судочинстві в певній мірі обмежена і підконтрольна суду, що обумовлено специфікою публічно-правових відносин, і тому втручання суду обумовлено, власне, публічним характером спорів та полягає в тому, що результати їх вирішення можуть стосуватися широкого кола осіб, а не тільки осіб у судовому процесі [8, с. 78].

Питанням принципів судочинства взагалі та адміністративного судочинства зокрема в сучасній науці, враховуючи недавні законодавчі зміни, приділяється значна увага, проте навіть за таких умов велика кількість проблемних аспектів залишається невирішеною. Так, дискусійним питанням теорії та практики адміністративного судочинства присвячені наукові розробки таких фахівців, як: В.Б. Авер'янов, В.С. Стефанюк, І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда, В.І. Шнишкін, Т.О. Коломоєць, В.Г. Перепелюк, О.І. Харитоновна та інші. Принципам же адміністративного судочинства приділена увага в працях В.М. Бевзенка, Ю.П. Битяка, Ю.В. Георгієвського І.П. Голосніченка, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменка тощо. Вказані науковці внесли значний внесок у розвиток науки адміністративного процесу та його принципів, проте дослідження окремих дискусійних питань зараз є актуальним.

Мета статті – на основі аналізу сучасної наукової думки, недавніх змін до процесуального законодавства та практики ЄСПЛ дослідити та охарактеризувати принцип диспозитивності та особливості його реалізації в адміністративному судочинстві.

Найбільш повне визначення принципу диспозитивності, на наш погляд, надав Тимченко Г.П., який зробив висновок, що диспозитивність можна визначити як закріплене нормами процесуального законодавства основне положення, відповідно до котрого в межах, установлених законом, суб'єкти, які звернулися до суду, мають можливість виконувати різноманітні дії щодо захисту своїх прав за своєю волею і враховуючи свої інтереси, а діяльність суду визначається волевиявленням таких осіб [11, с. 72–79].

Самостійність існування принципу диспозитивності у своїх дослідженнях обстоювала велика кількість учених-цивілістів, зокрема Є.В. Васильовський. Він зазначав, що позовний процес існує для перевірки і остаточного встановлення обґрунтованості вимог, які в переважній більшості випадків випливають із цивільних прав, а оскільки всі цивільні права, за деякими винятками, перебувають у повному розпорядженні своїх володарів, то така ж свобода розпоряджатися має бути надана громадянам стосовно тих самих вимог, які заявлені ними суду. У цьому полягає принцип диспозитивності [1, с. 355].

На цей час правовим підґрунтям створення та реалізації відповідних механізмів, за умови існування та функціонування яких можливо забезпечити диспозитивність як міжгалузевий принцип судочинства, є положення ст. ст. 55, 56, 59, 63 і п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України.

Принцип диспозитивності поряд із принципом змагальності здійснює найбільш глибокий вплив на процесуальну форму адміністративного процесу, оскільки характеризує зв'язок норм процесуального та матеріального права й полягає в можливості осіб, що беруть участь у процесі, вільно розпоряджатися своїми матеріалами і процесуальними пра-

вами [6, с. 26]. Також цей принцип означає, що процесуальні відносини в окремих видах судочинства виникають, змінюються і припиняються, переважно за ініціативою безпосередніх учасників оспорюваних матеріальних правовідносин, які мають можливість за допомогою суду розпоряджатися своїми процесуальними правами, а також спірним матеріальним правом.

Характеризуючи принцип диспозитивності, М.П. Курило зазначає, що: 1) принцип диспозитивності діє в усіх процесуальних галузях права не лише з однаковим змістом, але й з однаковим його інстанційним поширенням у кожній із процесуальних галузей права; 2) у даній принцип закладено волюву ознаку щодо використання або відмови від використання особою свого матеріального чи процесуального права; 3) даний принцип завжди визначає початкову частину кожної стадії судового процесу. Він є поштовхом для судового процесу, незалежно від виду судочинства; 4) незважаючи на те, що даний принцип діє в межах процесуальної форми судових процесів, він має місце і поза межами процесуальної форми [4, с. 271–278].

У загальному порядку саме з ініціативою або волевиявленням осіб, які беруть участь у справі, пов'язується дія принципу диспозитивності процесу. Це означає, що для відкриття провадження у справі необхідне обов'язкове звернення до суду зацікавленої особи з позовною вимогою до конкретного відповідача, втілене у формі позовної заяви, що відповідає вимогам Кодексу Адміністративного судочинства (далі – КАС) України. Проте необхідно враховувати, що зазначені вимоги більше спрямовані на упорядкування окремих питань подальшого судового розгляду та винесення швидкого та справедливого рішення, а не на те, щоб зробити звернення позивача до суду складнішим. Досить цікавий висновок містить рішення, яке ЄСПЛ прийняв у справі «Sergey Smirnov v. Russia» (постанова від 22 грудня 2009 року). Суть справи полягала в тому, що суди загальної юрисдикції (першої та другої інстанції) відмовили в прийнятті до розгляду позовної заяви, які подав С.Ю. Смірнов, у зв'язку з відсутністю в останнього реєстрації за місцем проживання.

Європейський суд зазначив, що «право на відкриття судового провадження у справі становить лише частину права на суд, проте саме ця частина робить можливим використання додаткових гарантій <...> Вимога вказати місце проживання позивача сама по собі переслідує законну мету належного здійснення правосуддя, оскільки дозволяє судам підтримувати зв'язок з позивачем та вручати йому повістки чи судові рішення. Проте в даній справі заявник, який не мав постійного місця проживання, не міг виконати вимоги суду, але сам запропонував альтернативу – назвав адресу для кореспонденції» [9, с. 45].

Суд не вправі розглядати та вирішувати в судовому засіданні ту правову вимогу, яка не була заявлена позивачем до суду. Крім того, суд також обумовлений правовою підставою, що зазначена позивачем у позовній заяві (вказаною нормою матеріального права, що, на думку позивача, регулює спірні правовідносини сторін), та не може за своєю ініціативою перейти до іншої правової норми без змін чи доповнень до позовних вимог з боку позивача.

У класичі принцип диспозитивності, як правило, асоціюється саме з цивільним судочинством, проте, як вказувалось вище, система процесуальних нормативно-правових актів вже давно запозичила та вбудувала диспозитивність і в інші галузі. І варто погодитися з Курилом М.П. у тому, що, враховуючи той факт, що кожен принцип правосуддя відіграє самостійну роль у судовому процесі, «в сукупності вони становлять єдину систему принципів, оскільки змістовно всі вони тісно пов'язані між собою. Така система принципів є в кожній з чотирьох суміжних процесуальних галузей права. Якщо ж провести уніфікацію цих систем, то вони точно будуть накладатися одна на одну, створюючи таким чином єдину систему процесуальних принципів, що дасть можливість створити єдині підходи до правосуддя в державі, оскільки

принципи цивільного, господарського, адміністративного та кримінального процесуального права мають не лише однако-ву їх назву, наприклад принципи законності, диспозитивності, змагальності, гласності, але й діють з однаковим змістом у цих судових процесах, а тому зумовлюють однотипні дії як суду, так і учасників судових процесів» [3, с. 38].

У п. 4 ч. 3 ст. 2 КАС України диспозитивність визначено однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства. Відповідно до ст. 9 КАС України, принцип диспозитивності, з огляду на специфіку предмету вирішення, розкривається у своєму взаємозв'язку з такими принципами, як змагальність сторін та офіційне з'ясування всіх обставин у справі. Так, суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, поданою відповідно до КАС України, в межах позовних вимог. Суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

При цьому, згідно з ч. 3–4 ст. 9 КАС України, кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на свій розсуд, крім випадків, встановлених КАС України. Таким правом користуються й особи, в інтересах яких подано позовну заяву, за винятком тих, які не мають адміністративної процесуальної дієздатності. Суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, в тому числі щодо виявлення та вилучення доказів із власної ініціативи.

Якщо особа звернулася за судовим захистом, вона має право розпоряджатися своїми вимогами на свій розсуд, що передбачає наявність: 1) права на звернення до суду за захистом; 2) права змінити свої вимоги або відмовитися від них; 3) права визнати вимоги іншої сторони або не визнавати їх; 4) права за взаємною згодою припинити спір (примиритися). Ці права, виходячи із загальних складників принципу диспозитивності, отримали назву «диспозитивні права».

Принциповим питанням є визначення суб'єктів, яким принцип диспозитивності надає можливість захищати свої порушені права та законні інтереси шляхом звернення до суду, а також порядку такого звернення. Так, до таких суб'єктів в адміністративному судочинстві відносяться будь-які особи, які вважають, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені їхні права, свободи або законні інтереси. При цьому, згідно із ч. 1 ст. 5 КАС України, такі особи мають право в порядку, встановленому КАС України, звернутися до адміністративного суду і просити про захист порушених прав, свобод або законних інтересів шляхом: 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень; 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень; 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій; 4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії; 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень; 6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1–4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю.

Принцип диспозитивності в умовах адміністративного судочинства має певні обмеження, в тому числі ті, які обумовлені специфікою провадження. Ч. 1 ст. 170 КАС України містить перелік випадків, в яких суддя відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі: 1) позов не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства; 2) у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили, рішення, або постановою суду, ухвалою про закриття провадження в адміністративній справі; 3) настала смерть фізичної особи чи припинено юридичну особу, яка не є суб'єктом владних

повноважень, які звернулися з позовною заявою, або до яких пред'явлено позовну заяву, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва; 4) у провадженні цього або іншого суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Окрім того, суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, встановлених статтями 160, 161 КАС України, протягом п'яти днів із дня подання позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху.

Також відповідно до вимог ч. 4 ст. 169 КАС України позовна заява повертається позивачеві, якщо: 1) позивач не усунув недоліки позовної заяви, яку залишено без руху, у встановлений судом строк; 2) позивач до відкриття провадження в адміністративній справі подав заяву про її відкликання; 3) позов подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано; 4) позивач не надав доказів звернення до відповідача для досудового врегулювання спору у випадках, в яких законом визначено обов'язковість досудового врегулювання, або на момент звернення позивача з позовом не сплив визначений законом строк для досудового врегулювання спору; 5) позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів), з тим самим предметом та з однакових підстав, і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду; 6) порушено правила об'єднання позовних вимог (крім випадків, в яких є підстави для застосування положень статті 172 КАС України); 7) відсутні підстави для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи; 8) якщо позовну заяву з вимогою стягнення грошових коштів, яка ґрунтується на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, подано суб'єктом владних повноважень до закінчення строку, визначеного частиною другою статті 122 КАС України; 9) у випадках, передбачених частиною другою статті 123 КАС України.

Необхідно визначити, що принцип диспозитивності в класифікації покладає на суд обмеження вирішувати лише ті питання, вирішення яких ініціюють сторони у справі (учасники спірних правовідносин). Суд позбавлений можливості ініціювати судове провадження з власної ініціативи, інакше він перетворився б з органу правосуддя в контролюючий орган. Як і в цивільному судочинстві, адміністративний суд за загальним правилом вирішує тільки ті вимоги по суті спору, про вирішення яких клопочуть сторони, і він не вправі виходити за межі цих вимог. Іншими словами, суд обмежений предметом і розміром заявлених вимог.

Але на відміну від цивільного судочинства, правила адміністративного судочинства містять певні підстави, які дозволяють та навіть зобов'язують суд вийти за межі вимог адміністративного позову, проте тільки в межах обставин, які необхідно встановити для вирішення питань, пов'язаних з позовом. Інакше кажучи, суд може вийти за межі позовних вимог тільки в разі, якщо це необхідно для повного захисту прав, свобод та інтересів сторін чи третіх осіб, про захист яких вони просять. Погодимось із Тимченком Г.П., який підкреслив, що «оскільки законодавець використовує цивільну процесуальну форму як універсальну, а не пішов іншим шляхом (мається на увазі створення специфічних процесуальних конструкцій), то винятки із принципу диспозитивності прямо необхідні. В них закладена можливість сполучити принципи диспозитивності і законності» [10, с. 283].

Наприклад, позивач звертається до адміністративного суду з позовом, з якого слідує вимога визнати незаконним положення нормативно-правового акта міністерства, яким порушується суб'єктивне право особи. Виходячи з принципу диспозитивності, перевірка законності нормативно-

правового акту, дія якого оскаржується, знаходиться поза межами позовних вимог. Однак, здійснюючи системний аналіз положень правового акту, адміністративний суд може дійти висновку, що порушення права позивача зумовлене не тільки тим положенням нормативно-правового акту, на незаконності якого наполягає позивач, а й низкою інших положень цього акта або й іншим актом. Тому для повноти захисту порушеного права, яке захищає позивач, суд має вийти за межі позовних вимог. Так, відповідно до ч. 9 ст. 264 КАС України, якщо в процесі розгляду справи щодо нормативно-правового акта суд виявить, що інші нормативно-правові акти, прийняті відповідачем, чи їхні окремі положення, крім тих, щодо яких відкрито провадження в адміністративній справі, безпосередньо впливають на прийняття рішення у справі, і без визнання таких нормативно-правових актів протиправними неможливий ефективний захист прав позивача, суд визнає такі акти чи їхні окремі положення протиправними в порядку, визначеному ст. 9 КАС України.

Так, чинним законодавством передбачені також й інші випадки обмеження принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві. До цих передбачених законом випадків необхідно віднести такі:

– суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 2 ст. 9 КАС України);

– суд не приймає відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси (ч. 6 ст. 47 КАС України);

– суд не приймає відмови від позову, визнання позову і продовжує розгляд адміністративної справи, якщо ці дії позивача або відповідача суперечать закону чи порушують чий-небудь права, свободи або інтереси. Суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє (ч. 5–6 ст. 189 КАС України);

– суд постановляє ухвалу про відмову в затвердженні умов примирення і продовжує судовий розгляд, якщо: 1) умови примирення суперечать закону, порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб або є невиконуваними; або 2) одну зі сторін примирення представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє (ч. 6 ст. 190 КАС України);

– суд із власної ініціативи має право вжити визначені КАС України заходи забезпечення позову, якщо: 1) невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду; або 2) очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, та порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду, таким рішенням, дією або бездіяльністю (ч. 2 ст. 50 КАС України);

– суд не затверджує умов примирення сторін виконавчого провадження або не приймає відмову стягувача від примусового виконання, якщо це суперечить закону або порушує чий-небудь права, свободи чи інтереси (ч. 4 ст. 377 КАС України).

Наявність передбачених чинним законодавством випадків, коли принцип диспозитивності може бути обмежений розумними вимогами тих або інших норм, цілком відповідає практиці ЄСПЛ. Так, 1 липня 2010 року ЄСПЛ прийняв рішення по скаргі «Корольов проти Росії» (№ 25551/05), яким оголосив її неприйнятною з причини недотримання нового критерію прийнятності, введеного Протоколом № 14 до Конвенції про захист прав людини і основних свобод: «Суд оголосив неприйнятною будь-яку індивідуальну скаргу <...> якщо він дійде висновку, що <...> заявнику не було спричинено значної шкоди, якщо тільки принцип поваги прав людини, як вони визначені в цій Конвенції і Протоколах до неї, не вимагає розгляду скарги по суті і за умови, що на цій підставі не може бути відмовлено в розгляді жодної справи, яка не була належним чином розглянута внутрішньодержавним судом» [7].

Принцип диспозитивності не є абсолютним, відповідні галузі права можуть містити окремі обмеження, що стримують суб'єктів, які його застосовують, від процесуальних зловживань. Диспозитивність як свобода правових рішень, у тому числі й процесуального характеру, не може бути безмежною, оскільки наділення одних суб'єктів нічим не обмеженою диспозитивністю означало б утискання інтересів та свобод інших суб'єктів, а в окремих випадках – навіть суспільних інтересів. Разом з тим аналіз процесуального законодавства, яке було піддано зміні останнім часом, дає підстави стверджувати, що з урахуванням практики ЄСПЛ законодавцем досягнуто позитивного балансу у функціонуванні принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві та його застосуванню під час захисту своїх порушених прав, свобод та інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильовский Е.В. Курс гражданского процесса. М.: Издательство Бр. Башмаковых, 1913. 691 с.
2. Кілічава Т.М. Цивільне процесуальне право: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури. 2007. 352 с.
3. Курило М.П. Цивільне процесуальне право України та уніфікація на його основі інших процесуальних галузей права: теорія і практика: монографія. Суми: Сумський національний аграрний ун-т, 2014. 401 с.
4. Курило М.П. Щодо можливості уніфікації принципів цивільного, адміністративного, господарського та кримінального процесуального права. Право України. 2013. № 8. С. 271–278.
5. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
6. Коршунов Н.М., Лобыгин А.Н., Мареев Ю.Л. Гражданский процесс: учебник; под ред. Н.М. Коршунова. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. 431 с.
7. Решение Европейского Суда по правам человека от 01.07.2010 г. «Корольов против России» (жалоба № 25551/05). URL: <https://genproc.gov.ru/documents/espch/document-65918/>
8. Сербан Ф.І. Кореляція принципу офіційності і принципів змагальності та диспозитивності в адміністративному судочинстві. Юридична наука. 2015. № 7. С. 74–82.
9. Стандарти справедливого правосуддя (міжнародні та національні практики) / кол. авторів; под. ред. д. ю. н. Т.Г. Морщак-Ковалюк. Москва: Мысль, 2012. 584 с.
10. Тимченко Г.П. Принципи цивільного та адміністративного судочинства в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2012. 412 с.
11. Тимченко Г.П. Принцип диспозитивності в судочинстві України: витоки та сучасний стан. Судова апеляція. 2010. № 2. С. 72–79.
12. Чернооченко С.І. Цивільний процес: навчальний посібник для вузів. 3-тє вид., переробл. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2014. 417 с.